

AVLODLARARO MUNOSABATLARNI BOLA SHAXSIGA TA’SIRINI ANIQLASHGA QARATILGAN METODLAR

Ochilova Farida Baxriddinovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada avlodlararo munosabatlarni bola shaxsiga ta’sirini aniqlashga qaratilgan metodlar haqida ma’lumotlar keltirilgan. Myurre Bornning genogrammasi buyicha va A.A. Kronikning “Hayot chizig‘i” usulilari, E Sheffer, R. Bella “Pari” metodikalari haqida ma’lumotlar berilgan.

Tayanch so‘zlar: bola shaxsi, oila, oila azolari, avlodlararo munosabatlar, oilaviy metodlar, Myurre Born, A.A. Kronik, R. Bella.

METHODS FOR DETERMINING THE IMPACT OF INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS ON THE CHILD'S PERSONALITY

Annotation. This article provides information on methods aimed at determining the impact of intergenerational relationships on the child's personality. Information is provided on the genogram of Murray Born and the methods of A.A. Kronik "Lifeline", E. Sheffer, R. Bella "Fairy" methods.

Keywords: child's personality, family, family members, intergenerational relationships, family methods, Murray Born, A.A. Kronik, R. Bella.

МЕТОДЫ НАПРАВЛЕННЫЕ НА ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЛИЯНИЯ МЕЖПОКОЛЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ЛИЧНОСТЬ РЕБЕНКА

Аннотация. В статье представлена информация о методах, направленных на определение влияния межпоколенных отношений на личность ребенка. Согласно генограмме Мюррея Борна и А.А. Приведены сведения о методах «Линия жизни» Кроника, методах Э. Шеффера, «Фея» Р. Беллы.

Ключевые слова: личность ребенка, семья, члены семьи, межпоколенческие отношения, семейные методы, Мюррей Борн, А.А. Хроника, Р. Белла.

Kirish. Oilaviy munosabatlarni o‘rganish qadimdan o‘rganiladigan sohalardan biri bo‘lib, oilaviy munosabatlarni o‘rganish dolzarblini yo‘qotmagan. Xozirgi kunda ham ushbu oilaviy munosabat muhimligini yo‘qotmagan. Davlatimizni olib borayotgan islohotlarida ham oilaviy

munosabatlarni tadbiq etish yuqori drajaga ko‘tarilgan. O‘zbekiston Respublikasi 2018- yil 27-iyundagi PF-5466- son ««Yoshlar – kelajagimiz» «Davlat dasturini tasdiqlash to‘g‘risida» prezidentimizning farmonining 1-bandida *“Zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg‘ayrat yoshlarni tarbiyalash mamlakatni barqaror va ildam rivojlantirishning eng muhim shartidir”*[2] belgilab o‘tilgan bo‘lib darhaqiqat bugungi kunda yosh avlod tarbiyasiga e‘tibor davlatimiz tomonidan alohida yuksak tashabbuslardan biri sifatida tadbiq etilmoqda. Ushbu farmonning amaldagi faoliyati asosida mamalakatimiz bo‘ylab xar bir oilaga alohida moddiy va ma‘naviy rivojlanishlari uchun imkoniyatlar yaratilmoqda

Bu bo‘yicha jahon psixologlarini bir qancha metodlarini taqdim etiladi. Oilaviy munosabatlarni o‘rganuvchi metodlarning dolzarbligi shundaki, oilaviy munosabatlar doimiy o‘rganishni talab etadigan yo‘nalishlar sirasiga kiradi. Oilada doimo bola shaxsini shakillanishi yuzasidan olib borilgan ko‘pgina ilmiy tadqiqotlar ishlarini o‘rganish jarayonida oiladagi o‘zaro munosabatlarining bola shaxsiga ta’siri muhimligi xususiyatlari yoritilib berilgan.

Avlodlararo munosabatlarni o‘rganishning markaziy tushunchasi, ehtimol, “avlod” tushunchasidir. Uslubiy nuqtai nazardan, tanlangan avlodning aniqligi o‘rganilayotgan guruhlarning bir xilligini ta’minlashi va shu bilan olingan natijalarning ishonchliligini oshirishi mumkin. Biroq, aynan “avlod”ni talqin qilish eng qiyin tushunchalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu sababdan xar bir avlodga aloqador bo‘lgan xususiyatlarni o‘rganishga qaratilgan metodlarni talqin qilish va o‘rganish metodlarini yoritish masalasi dolzarbdir. Bunda tadqiqotda muhim bo‘lgan metodlarni tanlash va tashkil etish mexanizmlarini yoritishdan iboratdir.

Tadqiqotda tashkiliy o‘rganish tashkilotining o‘ziga xos xususiyatlaridan foydalangan holda avlodlararo parametrlar o‘rganiladigan tadqiqotlarni o‘z ichiga oladi. Avloddan-avlodga ota-ona va bola munosabatlarini uzatish sifatini o‘rganish. Ular bola va uning ota-onasi o‘rtasidagi munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlari uzatiladi degan taxminga asoslanadi.

Keling, avlodlararo munosabatlarni o‘rganishning ba’zi variantlarini ko‘rib chiqaylik tashkiliy usullardan foydalangan holda munosabatlarni organishga qaratilgan metodlarni yoritamiz.

Tadqiqotning maqsadi: Avlodlararo munosabatlarni bola shaxsiga ta’sirini aniqlashga qaratilgan metodlarni o‘rganish va yoritishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- bola shaxsini shakllanishida avlodlararo munosabatlarni o‘rganishga qaratilgan metodlarni yoritish ishlarini amalga oshirish.

Mavzuga oid adabiyotlarning taxlili: (Literature review) Turli avlod vakillarini tadqiqotlarni amalga oshirish eng muhim jihatlaridan biridir. Bu guruhga bir necha avlodlarni solishtirishga asoslangan tadqiqotlar kiradi, ular ko‘proq oilaviy avlodlar o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganishda qo‘llaniladi. Ma’lum xususiyatlar avloddan-avlodga o‘tishi mumkin va qo‘llaniladigan strategiyalar yoki ko‘rsatilgan fazilatlarining o‘xshashligi avlodlar o‘rtasidagi uzatmalar munosabatlar natijasi sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchilar proyektiv usullarning turli shakllaridan foydalangan holda oiladagi o‘zaro ta’sir turlarini aniqlashga muvaffaq bo‘lishdi.

Bola shaxsini shakllanishiga ta’sir etuvchi xususiyatlar haqida turli adabiyotlarda psixologik yondashuvlar mavjud.

“Qurilishi jihatidan psixologlar shartli ravishda to‘rt o‘zaro bog‘liq tomonlarni ko‘rsatib o‘tadilar:

1. O‘z-o‘zini bilishi.
2. O‘z-o‘ziga munosabat.
3. O‘z-o‘zini his qilish.
4. O‘z-o‘ziga ta’sir.

Bularning har biri o‘ziga turli imkoniyatlarni qamrab oladi. Biroq o‘z-o‘zini bilish - o‘z-o‘zini his qilish va boshqalarning manbaidir. O‘z-o‘zini bilish yaxlit holda o‘z ustida ishlash mazmunini, o‘z-o‘zini tarbiyalash dasturini belgilaydi. Ayni paytda, u shaxsning batafsil dasturini tuzish, o‘quvchilarda tarbiyalanayotgan tegishli maqsadlar, ideallarga erishish uchun zarurdir”.

“Bola tajribasining asoslaridan biri undagi ota-ona oilasi ta’sirida shakllanadigan ijtimoiy fe‘l-atvordir. Ya’ni, o‘zaro ishonch, o‘zini-o‘zi baholash, Men-kontseptsiyasi ota-onasi, aka-ukalari, opa-singillari ta’sirida bola ongida shakllanadigan hislatlardir”.

Quyida sizga avlodlararo munosabatlarni o‘rganishga qaratilgan metodikalarni taqdim etamiz.

Genogramma metodikasi oila tarixining borishini, oilaning rivojlanish bosqichlarini, yangi avlodlarga o‘tadigan munosabatlar sayqallarini va inqirozdan oldingi voqealarni tahlil qiladi, bunda quyidagi ikkita bir-birini to‘ldiruvchi usuldan foydalanish qulay hisoblanadi: - 1978 yil; (Karter va MakGoldrik Orfanidis, 1976; Guein & Pendagast, 1976; MakGoldrik, 1977 yil; Pendagast va Sherman, 1977; Brandt, 1980; McGoldrick & Gerson, 1985).

Tadqiqot metodologiyasi: (Research Methodology)

“**VAQT CHIZIG‘I**” Genogramma birinchi marta 1978 yilda amerikalik psixoterapevt Myurre Born tomonidan terapevtik amaliyotga kiritilgan. Born tomonidan genogramma yaratilganidan beri ushbu oilaviy psixoterapiya vositasining rivojlanishi oldinga surildi. An’anaviy Born genogrammasi bir nechta yangi vositalarni keltirib chiqardi. “Genosotsiogramma” usuli “Genogramma” usuliga asoslangan. Uning farqi shundaki, u oilaviy tizim faoliyatining megatizim darajasiga qaratilgan. Genosotsiogramma ustida ishlash jarayonida urush, ocharchilik, ishlab chiqarishning pasayishi, siyosiy tizimning o‘zgarishi, alohida xalq va millatlarning ta’qib qilinishi kabi ijtimoiy kataklizmlar qayd etilgan.

Ushbu texnikani A.A.Shuttsenberger ta’riflagan va ishlab chiqqan. Fokuslangan genogramma yaqinda ixtiro qilingan. Ushbu atama va usul bir nechta mualliflar tomonidan taklif qilingan va ishlab chiqilgan: Gerald R. Weeks, Rita DeMaria va Larri Xof. 1999 yilda ular FOCUSED GENOGRAMS: “shaxslar, juftliklar va oilalarni avlodlararo baholash” kitobini nashr etdilar. Mijoz o‘z e’tiqodi qandaydir oilaviy an’analar bosimi ostida ekanligini tushunishi kerak bo‘lganda, fokuslangan genogrammadan foydalanishga arziydi. Agar bu er-xotin yoki oila bo‘lsa. Mijozlar uchun ota-ona oilalarining an’alariga asoslangan bir xil masala bo‘yicha qarashlarni solishtirish foydali bo‘lganda. Ushbu qo‘llanmada biz genogramma yordamida oilani o‘rganish usulini ko‘rib chiqamiz.

Usulning maqsadi: Genogrammalar oilaviy ma’lumotni grafik tarzda aks ettiradi, bu murakkab oila namunalarini tezda qo‘lga kiritish imkonini beradi va klinik muammolarning oila konteksti va vaqt o‘tishi bilan rivojlanishi bilan qanday bog‘liq bo‘lishi mumkinligi haqidagi farazlarning boy manbaidir. Terapevtik yozuvlar uchun genogramma ish bilan tanish bo‘lmagan psixologga oila haqidagi katta hajmdagi ma’lumotlarni tezda o‘zlashtirishi va uning yuzaga

kelishi mumkin bo‘lgan muammolari haqida tushunchaga ega bo‘lish imkonini beruvchi qisqacha xulosani beradi.

Ro‘yxatga olish tadqiqotining boshqa shakllaridan farqli o‘laroq, genogramma oila bilan har bir uchrashuvda doimiy qo‘shimchalar va tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Bu sizga ko‘p sonli oila a‘zolarini, ularning munosabatlarini va oila tarixidagi asosiy voqealarni yodda tutish imkonini beradi.

Genogrammani qurishda deyarli barcha oila ma‘lumotlari grafik tarzda taqdim etiladi. Bu sizga murakkab oilaviy naqshlarni tezda qo‘lga kiritish imkonini beradi. An‘anaviy genogrammalarining kuchi oila tarixi, miqlari, afsonalari, qoidalari, munosabatlar doirasi va ularning avlodlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklarining vizual tasvirini yaratishdir. Bu oila tizimidagi turli guruhlarining joylashishini, oila yadrosining hissiy jarayonlarini va tizimlardagi “hissiy to‘lqinlar” dinamikasini vizual tahlil qilish imkonini beradi.

“Genogramma sinov emas va klinik shkalalarni o‘z ichiga olmaydi. Aksincha, bu keyingi tizimli baholash uchun klinik gipotezalarni yaratish uchun sub‘ektiv vositadir.” Genogramma oila a‘zolari haqidagi ma‘lumotlarni qayd etadigan oilaviy nasl-nasab shaklidir. U oila tarixini katta oilaning kamida uch avlod tarixini aks ettiruvchi genogrammani qurish orqali tizimlar nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilishga xizmat qiladi. Xulq-atvor namunalari va oilaviy munosabatlar avloddan-avlodga qanday o‘tishini ko‘rsatadi; o‘limlar, kasalliklar, katta kasbiy muvaffaqiyatlar, yangi yashash joyiga ko‘chib o‘tish va boshqalar kabi hodisalar zamonaviy xulq-atvor modellariga, shuningdek, oila ichidagi ikkilik va uchburchaklardagi munosabatlarga qanday ta‘sir qiladi. Genogramma psixoterapevt (tadqiqotchi) va oilaga oilaviy hayotning barcha hodisa va hodisalarini ma‘lum bir integral vertikal yo‘naltirilgan nuqtai nazardan o‘rganib, to‘liq rasm olish imkonini beradi. Genogrammani to‘ldirish oddiy ish ham, oddiy maqsad ham emas. Diagrammani tarkib bilan to‘ldirish uchun siz nimani izlash kerakligini bilishingiz kerak.

“HAYOT CHIZIG‘I” USUL (A.A. KRONIK)

Maktabdagi psixologning psixodiagnostikasi - hissiy va shaxsiy soha diagnostikasi

Variant 1

Maqsad: mijoz hayotining resurs va muammoli bosqichlarini aniqlash. Mijozning e‘tiborini o‘z resurslariga qaratish.

Ushbu uslub vaqt istiqbolining davomiyligini, shaxsning kelajagining rasmini sub'ektiv baholashni baholash uchun qo'shimcha vositadir.

Ish tartibi: Tadqiqot ishtirokchisiga o'ng tomonga qaragan o'q tasviri taqdim etiladi va unga quyidagi ko'rsatmalar beriladi: "Iltimos, tasavvur qilinga, bu chiziq sizning hayot chizig'ingiz. Chapda boshlanish, o'ngda esa oxiri ko'rsatilgan. O'zingizni hozir deb o'ylagan joyingizni belgilang. Ishtirokchining belgisi o'ng tomonga qanchalik yaqin bo'lsa, uning kelajakka nisbatan sub'ektiv nuqtai nazari shunchalik qisqa bo'ladi deb taxmin qilinadi. "Hayot chizig'i ga o'xshash usullar psixologik maslahat amaliyotida ko'pincha shaxsning sub'ektiv vaqt tasvirining xususiyatlari haqida qo'shimcha ma'lumot olish uchun qo'llaniladi. Texnika natijasining raqamli ifodasini olish uchun chiziqning chap chetidan santimetrda masofa o'lchanadi. Respondentning belgisi oldidan to'liq santimetr soni (yaxlitlangan) metodologiyaga muvofiq berilgan balldir.

Shunday qilib, tadqiqot ishtirokchisi ushbu usul yordamida qanchalik ko'p ball olsa, uning sub'ektiv hayot istiqbollari shunchalik qisqaradi.

"HAYOT CHIZIG'I" USUL (A.A. KRONIK) 2-VARIANT

Maqsad: mijoz hayotining resurs va muammoli bosqichlarini aniqlash. Mijozning e'tiborini o'z resurslariga qarating. **Yoshi:** kech o'smirlik davridan. **Shakl:** individual, guruh. **Uskunalar:** qog'oz varag'i, qalamlar, rangli qalamlar yoki bo'yoqlar.

Jarayon:

"Qog'oz varaqqa gorizontal chiziq chizing. Chapdagi chiziqning o'ta nuqtasini belgilang - bu sizning hayot yo'lingizning boshlanishi. Shu nuqtadan boshlab, chapdan o'ngga chiziq bo'ylab teng segmentlarni ajratib oling, ularning har biri shartli ravishda hayotingizning uch yiliga to'g'ri keladi. Chiziqning o'ng chetidan unchalik uzoq bo'lmagan joyda, bir nuqtani belgilang - bu bugungi kun. Olingan chiziq sizning hayot yo'lingizning grafik tasviri ekanligini tasavvur qiling. Chapdan boshlang. Hayotingizning dastlabki uch yilini eslashga harakat qiling. Qalam(lar)ni oling va ushbu davrning asosiy kayfiyati, his-tuyg'ulari va tajribalarini aks ettirishi mumkin bo'lgan rang(lar) bilan ko'rib chiqilayotgan qismni ranglang. Hayotingizning boshqa barcha qismlari bilan ham xuddi shunday qiling. Ranglar, ayniqsa quyuq ranglar haqida so'raladi. Qiyin voqealarni yengishingizga nima yordam berdi? Qaysi manbalarga tayandingiz? degan savollar bilan sinaluvchini javoblari asosida ma'lumotlar yanada aniqlanadi.

Tahlil va natijalar. (Analysis and results) Bolaga tegishli yordam ko‘rsatish uchun bolaning ahvolini va birlamchi nuqsonni kuchaytirgan ikkilamchi (ko‘pincha hissiy) buzilishlarning shakllanishiga yordam bergan barcha mumkin bo‘lgan omillarni baholash va tahlil qilish muhimdir.

Tadqiqot jarayonida oila ichidagi munosabatlarning xususiyatlari o‘rganiladi va bola bilan to‘g‘ri muloqot qilishning yondashuvlari va usullarining mumkin bo‘lgan variantlari ko‘rib chiqiladi. Ota-onalar o‘z farzandining xususiyatlarini idrok etishga va tushunishga, uni qanday bo‘lsa, shundayligicha qabul qilishga tayyor bo‘lishlari, ta’lim muammosiga oqilona va adekvat yondashishga tayyor bo‘lishlari kerak. Ota-onalar bilan birgalikda u yoki bu ziddiyatli vaziyatni tahlil qilib, ularda uni chuqurroq o‘rganish, tushunish va mustaqil ravishda uning echimini topishga harakat qilish istagini uyg‘otish muhimdir.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations)

Maqolamizdagi bildirilgan fikrlarga asoslangan holda, bola shaxsini shakllanishi muhim tizimli jarayonni tashkil etadi, shu sababli ham avlodlararo munosabatning o‘rganishiga oid metodlarni o‘rganish va tahlil qilish borasidagi ilmiy tadqiqotlarni tadbiq etish muhim sanaladi. Bundan tashqari, avlodlararo munosabatlarni o‘rganishga qaratilgan metodlarni o‘rganish, yosh ota-onalarni bolalar tarbiyasiga oid yondashuvlarni sayqallashga qaratilgan tajribalarni tadbiq etishga va keksa avlod vakillari tajribalarining foydali jihatlarni omillarini yoritish va milliy an’analarimiz qadriyatlarimiz yo‘g‘rilgan yangicha yondoshuvga asoslangan ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni ahamiyatini tajriba–sinov jarayonlarida aniqlashga qaratiladi. Bolaning shaxsiy xususiyatlarining shakllanishida, taraqqiy etishida, avlodlararo munosabatlarning ijobiy va xavas qilgulik tashkil etilganligi muhim sanaladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni 2018- yil 27- iyundagi PF-5466-son ««Yoshlar-kelajagimiz» «Davlat dasturini tasdiqlash to‘g‘risida».
2. N. Ismoilova D. Abdullayeva Ijtimoiy psixologiya. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent -2013.19 bet.
3. Vasila Karimova Oila psixologiyasi. Toshkent – 2007. 81 bet.
4. <https://istiqbollivlod.uz/>